

УДК 340.12:316.61

Парута О. В., к. ю. н., асистент кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ПРОСОЦІАЛЬНА ПРАВОВА АКТИВНІСТЬ ОСОБИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню соціально-психологічних чинників формування просоціальної правової активності особи. Визначено, що просоціальна правова активність особистості залежить від впливу таких соціально-психологічних факторів як самопізнання, емоції, мотивація, цінності тощо. Доведено, що на формування просоціальної правової активності особи впливають механізми правової соціалізації.

Ключові слова: просоціальна правова активність, правова соціалізація, правомірна поведінка, особистість.

Paruta O. V., Ph. D., Institute of Jurisprudence and Psychology National University «Lviv Polytechnic», Department of Theory and Philosophy of Law, Lviv

PROSOCIAL LEGAL ACTIVITY OF A PERSON

Abstract. This article is dedicated to the studying of social and psychological factors which form prosocial legal activity of a person. It's been defined that the prosocial legal activity of a person depends on the influence of such socio-psychological factors as cognition, emotions, motivation, values and others. It is shown that the formation of prosocial legal activity of the individual in the socio-legal dimension can be carried out by correcting the influence of legal socialization.

Key words: prosocial legal activity, legal socialization, legal behavior, personality.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-08>

Постановка проблеми. Соціалізованість особи у праві визначається мірою інтегрованості соціально-правових ідеалів, цінностей в індивідуальні прагнення та переконання. Особистість, яка виявляє повагу до права і готовність реалізації власних потреб законним шляхом, є творцем власного життя і, водночас, каталізатором, який сприяє розвитку суспільства. Дане твердження набуває особливого значення в процесі формування просоціальної взаємодії суб'єктів права. Просоціальна правова активність — психіко-фізіологічний стан людини, за формування якого відповідають механізми правової соціалізації. Дослідження просоціальної правової активності особи особливо актуалізується в умовах становлення України як демократичної, соціальної та правової держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує чимало наукових праць, присвячених дослідженню окремих аспектів правомірної чи

протиправної поведінки особи (С. Алексєєв, О. Бандурка, В. Грищук, Є. Желібо, М. Костицький, В. Кудрявцев, І. Сагайдак, О. Якимчук, О. Яковлев та інші). Наукові роботи І. Жаровської, Н. Оніщенко, А. Романової, С. Сливки вміщують висновки, які є важливими для з'ясування залежності просоціальної правової активності від роботи механізмів правової соціалізації.

Водночас доводиться констатувати, що феномен правої активності особи у теоретичній юриспруденції досліджено не достатньо повно. У працях відомих вітчизняних юристів, поодинокі згадки про правову активність людини ми знаходимо в аспекті дослідження рівнів її правомірної поведінки. Комплексних, поглиблених досліджень просоціальної правової активності особи, які були б проведені в межах правознавства немає.

Постановка завдання. Формування просоціальної правової активності відбувається під цілеспрямованим впливом механізмів правової соціалізації. В умовах державотворення та правотворення в Україні особливо важливо відстежити можливі шляхи впливу на характер правової поведінки суб'єкта права, розвивати позитивні якості особи, що забезпечить утвердження України як правової держави та сприятиме формуванню на території української держави громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Активність — невід'ємна властивість усього живого. “Людська активність, — вважають Є. Желібо та І. Сагайдак — має особливість, яка відрізняє її від активності решти живих організмів та істот. Ця особливість полягає в тому, що людина не лише пристосовується до навколишнього середовища, а й трансформує його для задоволення власних потреб, активно взаємодіє з ним, завдяки чому і досягає поставленої мети” [4, с. 40]. Як елемент правової системи особа підпадає під вплив чинного права і, водночас, завдяки своїй діяльності, яка поєднує її біологічну та соціальну сутності, з метою задоволення своїх матеріальних чи духовних потреб впливає на право, змінюючи та пристосовуючи його відповідно до напрямів загальносуспільного розвитку.

Питання соціальної активності особи, яке тривалий час було об'єктом дослідження соціологічної науки, сьогодні актуалізувалося й активно аналізується фахівцями у галузі права. Ми з обережністю ставимося до усталеної в юриспруденції думки про те, що правова активність є вищою формою правомірної поведінки, вважаючи таке трактування надто вузьким. Аналіз правової активності в аспекті правомірної поведінки не відображає повноти її змісту, а передає тільки позитивний аспект досліджуваної категорії. Розширення уявлення про активність особи у сфері права має практичне значення, оскільки така активність сприяє виникненню правовідносин, визначаючи характер правової діяльності.

До причин нашої уваги до феномена активності в аспекті дослідження правової соціалізації належить можливість здійснення прямого впливу на її розвиток. Для цього розмежуємо прогресивну (просоціальну) та регресивну (асоціальну) правову активність.

Просоціальна правова активність — це позитивна, суспільнокорисна, ініціативна, виражена у діяльності, схвалювана державою активність суб'єкта

права, яка розвивається у процесі і залежить від дієвості механізмів правової соціалізації.

Асоціальна правова активність має антисупільний характер і є суспільно небезпечною. Вона виражає заперечення особою усталених в суспільстві правил поведінки і завжди проявляється у протиправних діяннях — правопорушеннях.

Правова активність особи має предметний і духовний характер.

Предметність правової активності виявлена у прагненні особи до задоволення життєвих потреб, здобуття матеріальних цінностей, у яких втілюється індивідуальне розуміння світу, проявляються особисті здібності та інтереси.

С. Горькавець психологічний зміст соціально-нормативної активності або поведінки особистості розглядає крізь призму потреб, які спонукають людину до активності. Автор зауважує, що ґрунтовний розгляд проблеми соціально-нормативного існування особистості можливий завдяки системному вивченню наявних конгруентних зв'язків психологічного і соціального характеру, у яких особистість і реалізує власні інтенції [2, с. 5]. Ми підтримуємо думку Х. Горецької, яка визначає правову соціалізацію як “процес створення диспозицій поведінки особи, при якому вона починає задовольняти свої потреби існування і розвитку, ефективно використовуючи правові або інші засоби, що відповідають чи, принаймні, не суперечать чинним правовим нормам” [1, с. 32]. До важливих завдань правової соціалізації відносимо розвиток у суб'єкта права навичок правомірної поведінки, які забезпечать задоволення індивідуальних потреб через можливість реалізації ним власних прав.

Оцінка фактичних обставин справи суб'єктом залежить від оцінки існуючих норм поведінки, вона формується під сильним впливом системи ціннісних орієнтацій, які поділяє суб'єкт, відповідна соціальна група. Це передбачає можливість впливу через такі механізми правової соціалізації як правове виховання та правове навчання на формування ціннісних орієнтирів особи, які обов'язково стануть визначальними при подальшому виборі варіанту її правової дії. Кожна особа формує власну ієрархію цінностей, а з нею й видів (типів) діяльності, які в сукупності становлять програму життя людини. Програмування стійких установок особи які не суперечитимуть волі людини, вимогам суспільства є надзвичайно складним, але водночас керованим механізмами правової соціалізації процесом.

Не меншої уваги потребує духовний розвиток особи, в тому числі формування соціально-правових якостей людини, які визначатимуть характер її правової діяльності, забезпечать стійкі переконання діяти відповідно до вимог закону.

В породжуваних вчинках та діяльності виявляється ступінь духовного розвитку особистості. Духовний характер правової активності виражений у пізнанні людиною права з позиції моралі, властивих їй розуму та почуттів.

Важливою є думка М. Єнікєєва, який зазначає, що: «вищий рівень правової соціалізації особистості виявляється тоді, коли норми права

дотримуються не через страх бути покараним, а за справжню моральну потребу вчиняти тільки правомірні дії — жити гідно». Погоджуючись з автором підкреслимо, що тільки за умови правильної правової соціалізації особи можливий розвиток позитивних особистісних якостей людини.

“Суспільно правомірна активність, на думку А. Романової, це творче, гармонійно піднесене ставлення людини до своїх прав та обов’язків” [8, с. 93]. Дослідниця вважає правомірну активність антиподом пасивного, байдужого ставлення до інтересів соціуму, наголошує на тому, що велику роль у стимулюванні суспільно правомірної активності людини відіграють моральні та етичні норми. Одночасно із забезпеченням матеріальних, політичних і духовних об’єктивних умов для прояву суспільної активності людини сьогодні до важливих завдань сьогодення віднесено формування таких внутрішніх установок, які спонукатимуть її до сприйняття інтересів суспільства як особистих.

Просоціальна правова активність виражена у діяльності суб’єкта права розглядається нами як така, яка очікується суспільством. Правовий вчинок за своєю сутністю — це усвідомлена діяльність особи, за якої відбувається продукування інтеріоризованих конструктів правового характеру.

Залежить просоціальна правова активність від подолання особою окремих аспектів суб’єктивної інформаційної невизначеності стосовно змісту правової інформації та її суб’єктивного значення (так званої особистісної вагомості).

Юристи наголошують на існуванні проблеми правової необізнаності населення України, яка приводить до дезорієнтації громадян у правовому просторі, і як наслідок, складності у реалізації ними суб’єктивних юридичних прав. О. Злобіна вважає що люди, які мають високий поріг інформаційної невизначеності, гірше адаптуються до кризових умов життя [5, с. 177]. Вихідним аспектом, який забезпечує просоціальну правову активність суб’єкта права є послідовне засвоєння ним змісту правових норм у процесі правової соціалізації.

Не заперечуючи ролі правового знання, ми повинні також враховувати, що правова обізнаність не є абсолютном, який забезпечує реалізацію особою індивідуальних прав чи свобод. Знання права не забезпечить його реалізацію. Щоб скористатися більшістю передбачених законом прав необхідні власні зусилля особи, розвиток навичок їхньої реалізації, які розвиваються в процесі активної правової діяльності людини.

Наведений аналіз предметності та духовності дозволяє нам окреслити соціальні та особистісні детермінанти просоціальної правової активності.

Дослідники, з-поміж яких В. Кудрявцев вважають, що між прийняттям рішення з вибору незаконних засобів досягнення цілей і характером вчиненого діяння немає однозначного співвідношення [7, с. 169]. Характер правомірної дії чи правопорушення на їхню думку визначається багатьма додатковими обставинами, у тому числі наявністю об’єкта і його доступністю для посягання, об’єктивними умовами, що сприяють вчиненню протиправного діяння, врешті, уявленнями особи про особисту безпеку. Тому

розвиток просоціальної правової активності у процесі правової соціалізації можливий завдяки:

- 1) удосконаленню законодавства, приведення законів у стан можливості реального задоволення суспільних потреб та індивідуальних інтересів громадян;
- 2) створенню можливості вільного та широкого доступу до нормативно-правової бази;
- 3) розробці і впровадженню ефективних форм участі громадян у правотворчій діяльності;
- 4) налагодженню ефективної роботи суду на засадах рівності, справедливості, невідворотності юридичної відповідальності, що забезпечить неупередженість судових рішень, можливість особи відстояти в судовому порядку свої законні інтереси;

Законодавець повинен адекватно відображати актуальні потреби соціального розвитку суспільства, враховувати соціально-психологічні особливості функціонування особи. Престиж права залежить від відповідності законодавства як інтересам суспільства, так і окремій особі. Проте і сама особа, як вважає О. Якимчук, має бути підготовлена до правозасвоєння і правореалізації, пройти необхідну загальну і правову соціалізацію [9, с. 198]. Ми згодні з автором, що в процесі правової соціалізації відбувається поступова інтеграція особи в широкий соціальний контекст, перехід її до повноцінної участі у функціонуванні суспільства і держави, хоча й наголошуємо на можливості виникнення деформацій, які приводять згодом до появи у індивіда кримінальних схильностей, правового нігілізму, асоціальної чи антисоціальної поведінки.

Для належного правового інформування громадян щодо змісту їхніх прав та свобод, стану та умов правопорядку, популяризації етики і моралі держава повинна використовувати усі наявні для цього засоби, з-поміж яких телебачення, радіо, спеціальна література, загальні та спеціальні юридичні навчальні заклади та інше. Вбачаємо також необхідність оптимізації правової соціалізації у спеціальних державних інституціях, для чого мають бути розроблені та практично застосовані особливі програми юридичної підготовки державних службовців: співробітників правоохоронних органів і пенітенціарної системи, працівників судових органів, органів прокуратури та органів місцевого самоврядування, що сприятиме забезпеченню законності прийнятих ними рішень і позитивно вплине на розвиток довіри населення до держави.

Просоціальна правова активність особи характеризується позитивними потребами та ціннісними орієнтаціями, високим рівнем самоконтролю. Для асоціальної правової активності властиві деформація потреб та цінностей, конфліктність життєвих ситуацій, патології тимчасових психологічних станів особи і як наслідок низький рівень саморегуляції під дією наведених об'єктивних чинників, які можуть спонукати особу до вчинення злочину.

О. Колісник вірно вказує на те що: “саморозвиток виявляє себе у творчому нададаптивному стосунку особистості до самої себе, який реалізується творенням нових можливостей як побічних продуктів

перетворюючого впливу людини на свій зовнішній та внутрішній світ. Тільки свободна та соціально сформована, соціалізована людина відповідає за особисте життя, наповнює його змістом і задає напрямів розвитку власної особистості” [6, с. 30].

Проблема визначення соціальних детермінант просоціальної правової активності — це проблема змін, які відбуваються у суспільстві, проблема дієвості механізмів правової соціалізації, здатності суспільства у процесі правової соціалізації розвивати у суб’єктів права почуття перспективної відповідальності.

“Люди, позбавлені позитивної (перспективної) відповідальності на думку О. Грищука є абсолютно не здатними творити як власну, так і суспільну культуру, врешті-решт не здатні творити ані демократично-правової держави, ані громадянського суспільства” [3, с. 59]. Труднощі, які виникають у житті людини невірно розцінювати як події, які породжені і залежать виключно від зовнішнього середовища. Вирішальний вплив при виборі варіанту поведінки є реакція людини на дію небезпеки. Така реакція залежить від готовності особи протистояти негативним впливам на певному етапі її життя завдяки наявності відповідних особистісних якостей, знань, умінь та навичок.

Просоціальна правова активність формується під впливом внутрішніх детермінант та ускладнюється в процесі онтогенетичного і особистісного становлення індивіда.

Визначення особистісних детермінант просоціальної правової активності виявилось досить складним завданням, адже в сучасній науці не існує єдиного наукового погляду на зміст чи форму вказаних конструктів. До переліку досліджуваних релевантних чинників відносять розвиток когніцій та набуття соціальної ідентичності, інтеріоризацію культурних, моральних, правових цінностей, конформізм, уподобання, афіляцію, дихотомічні особливості особи тощо, які маючи різну амплітуду впливу у певні періоди життя особи визначають характер її правової активності.

На нашу думку, просоціальна правова активність, — це шлях до самоактуалізації особи, постійного розвитку її індивідуальних можливостей і соціального потенціалу, який потребує використання у процесі правової соціалізації таких засобів та методів, які стимулюють процеси самопізнання, проєктують перспективи соціально-правового розвитку людини. Така активність у сфері права є свідченням: гармонійного розвитку духовних і матеріальних потреб людини, відсутності у її свідомості криміногенних деформацій; наявності правової свідомості особи, вираженої у поглядах на життя, ідеях, ідеалах та власних переконаннях; наявності соціально спрямованих програм життєдіяльності особи і правових установок, стійкої уваги та інтересу до правових аспектів життя суспільства, колективу чи соціальної групи, до складу якої входить особа; зацікавленості та індивідуальної потреби у правомірній поведінці, участі в укріпленні законності та правопорядку; підтримки правоохоронних органів; сприяння дотриманню правових норм у власному оточенні тощо.

Висновки. Подальші дослідження правової активності особи потребують її класифікації на прогресивну (просоціальну) та регресивну (асоціальну). Просоціальну правову активність визначаємо як позитивну, суспільнокорисну, ініціативну, виражену у діяльності та схвалювану державою активність особи. Ми наголосити на деструктивності такого явища як регресивна правова активність, яка виражає заперечення особою усталених в суспільстві правил поведінки і проявляється у протиправних діях — правопорушеннях.

Правову соціалізацію як процес, який відповідає за інтеграцію людини у правове життя суспільства, а саме її ефективність, розглядаємо як домінанту розвитку позитивних уявлень людини щодо цінності права. Від дієвості механізмів правової соціалізації залежить формування просоціальної правової активності, яка є свідченням інтеріоризації правових норм до структури особистості, виховання в людини стійкого внутрішнього переконання діяти відповідно до вимог закону.

У роботі досліджено предметний (просоціальна правова активність як засіб задоволення життєвих потреб, здобуття матеріальних цінностей, що проявляє індивідуальні здібності та інтереси особи) і духовний (просоціальна правова активність є свідченням розвитку людини як соціалізованої у праві особистості, пізнання та прийняття нею соціальної цінності права) характер правової активності. Також визначено соціальні та особистісні детермінанти просоціальної правової активності, зміна яких передбачає можливість прямої корекції правової поведінки особи.

Література:

1. Горещька Х. Праксеологія правової соціалізації: філософсько-правові проблеми / Х. Горещька // Наше право. — 2013. — № 7. — С. 31–35.
2. Горькавець С. О. Соціально-нормативна активність індивіда та її психологічні референти: монографія / С. О. Горькавець. — Харків: «Друкарня Мадрид». — 2016. — 156 с.
3. Грищук В. К. Соціальна відповідальність: навчальний посібник / В. К. Грищук. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. — 152 с.
4. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник для аудиторної та практичної роботи [Додатковий тираж] / Є. П. Желібо, І. С. Сагайдак. — К.: ЕКОМЕН, 2011. — 200 с.
5. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Злобіна. — Київ: Інститут соціології НАН України, 2004. — 400 с.
6. Колісник О. П. Духовний саморозвиток української нації: хто Ви є ненько Україно, куди йдете та чи усвідомлюють Ваші діти-українці, куди приведе цей шлях / О. П. Колісник. — Ужгород: ТІМРАНИ, 2012. — 296 с.
7. Кудрявцев В. Правовое поведение: норма и патология / В. Кудрявцев. — Москва: «Наука», 1982. — 287 с.
8. Романова А. С. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини / А. С. Романова // Юридичний вісник. — 2014. — № 6. — С. 91–95.

9. Якимчук О. До питання про правову соціалізацію / О. Якимчук // Релігія і соціум. — 2010. — № 1(3). — С. 196–198.

References:

1. Goretskaya Kh. (2013) *Prakseolohiia pravovoi sotsializatsii: filosof's'ko-pravovi problemy* [Prakseology of legal socialization: philosophical and legal problems]. Our law. №7. pp. 31-35.
2. Gorkevets S. O. (2016) *Sotsial'no-normatyvna aktyvnist' indyvida ta ii psykholohichni referenty: monohrafiia* [The socio-normative activity of the individual and his psychological references: monograph]. Kharkiv. "Typography Madrid". 156 p.
3. Grishchuk V. K. (2012) *Sotsial'na vidpovidal'nist': navchal'nyj posibnyk* [Social Responsibility: Textbook]. Lviv. Lviv State University of Internal Affairs. 152 p.
4. Zhelibo Ye. P., Sahaydak I. S. (2011) *Bezpeka zhyttiediial'nosti: Navchal'nyj posibnyk dlia audytornoj ta praktychnoj roboty* [Safety of Life: A Manual for Audience and Practical Work]. Kyiv. EKOMEN. 200 p.
5. Zlobina O. (2004) *Osobystist' iak sub'iekt sotsial'nykh zmin* [Personality as a subject of social change]. Kyiv. Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. 400 p.
6. Kolisnik O. P. (2012) *Dukhovnyj samorozvytok ukrains'koi natsii: khto Vy ie nen'ko Ukraino, kudy jdete ta chy usvidomliuiut' Vashi dity-ukrainsi, kudy pryvede tsej shliakh* [Spiritual self-development of the Ukrainian nation: who you are Ukrainian, where do your Ukrainian children go and understand, where this path will lead?]. Uzhgorod. TIMPANI. 296 p.
7. Kudryavtsev V. (1982) *Pravovoe povedenye: norma y patolohyia* [Legal Conduct: Norm and Pathology]. Moscow. Science. 287 p.
8. Romanova A. S. (2014) *Pravomirna povedinka iak umova samostverdzhennia liudyny* [Lawful behavior as a condition for self-affirmation of man]. Legal Bulletin. No.6. pp. 91-95.
9. Yakymchuk O. (2010) *Do pytannia pro pravovu sotsializatsiiu* [To the issue of legal socialization]. Religion and society. No.1(3). pp.196-198.